

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ ЯК ПРОЯВ РЕГУЛЯТИВНОЇ ДИСФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

К. О. ХАЗАХ

(Донецький національний університет)

Анотація. У статті досліджено диференціацію населення України за рівнем заробітної плати як за видами діяльності, так і за регіонами проживання.

Ключеві слова: доходи населення, заробітна плата, номінальна заробітна плата, реальна заробітна плата, диференціація заробітної плати.

Зростання економіки та процеси модернізації, що відбулися в Україні, супроводжуються безпрецедентним зростанням нерівності в розподілі результатів економічної діяльності.

Останніми роками тривав інтенсивний процес перерозподілу загального обсягу грошових доходів на користь високоприбуткових груп на тлі скорочення частки доходів найбідніших верств населення. Процеси соціальної та економічної диференціації спостерігаються в усіх трансформаційних економіках. Однак, варто визнати, що в Україні ступінь дохідної нерівності не має аналогів серед східноєвропейських країн, що здійснюють економічні реформи. Фахівці Світового банку пов'язують істотне зростання нерівності з неефективністю реформ і так званим *state capture*, здатністю груп, що мають владу, впливати на політику в інтересах особистого збагачення [9], а також наявністю високого рівня корупції в країні.

Диференціація доходів населення в суспільстві, де панують ринкові відносини, є явищем природним. Нерівний майновий стан членів суспільства вважають одним із потужних стимулів соціально-економічного прогресу, але лише тоді, коли для кожного громадянина створено відносно однакові можливості реалізувати свій потенціал. Посилення нерівності у розподілі доходів змушує вивчити її причини й переконує у необхідності підвищити регулятивний вплив держави, щоб соціально-економічна диференціація населення не досягла критичного рівня.

Диференціацію доходів, зокрема заробітної плати в Україні, досліджували Д. Богиня, А. Колот, Е. Лібанова, В. Новіков, М. Романюк, У. Садова, М. Семикіна, Л. Черенько та інші науковців [3, 5–7]. Розроблено чимало дієвих і корисних пропозицій щодо вдосконалення чинного механізму боротьби з існуючою диференціацією в оплаті праці. Разом з тим автори відмічають, що є низка проблем, які потрібно досліджувати. Серед них треба виокремити питання, пов'язані із забезпеченням об'єктивної диференціації заробітної плати.

Метою дослідження є вивчення існуючої регіональної та міжгалузевої диференціації оплати праці в Україні.

Рівень життя населення є основним показником соціально-економічного розвитку будь-якої країни, за яким можна визначити її місце у світовому рейтингу. Тому підвищення показника рівня життя є основною метою економічної політики урядів держав із розвиненою економічною системою.

Про середній рівень життя населення можна судити за структурою доходів. Джерела доходів, якими володіє людина, різноманітні, але основна їх складова – заробітна плата. В Україні неприпустимо мала частка заробітної плати у ВВП, що йде в розріз зі сформованою світовою тенденцією. Її частка у ВВП становить: у Японії – 76,0 %, у США – 72,2 %, у Євросоюзі – 88,3 %, в Україні – 49,0 % [1, с. 130]. Відставання України за цим показником майже вдвічі характеризує її загальне економічне становище.

Загальна кризова ситуація в нашій країні позначилася на різкому розширенні населення на багатих і бідних. Як свідчать офіційні дані, поділ на бідних і багатих у різних країнах відбувається у таких співвідношеннях: у Японії – 4 : 1; Європі – 5–7 : 1; США – 9 : 1; Росії – 14 : 1; Україні – 13 : 1. За оцінками деяких українських учених, реальне співвідношення відповідних прошарків населення становить 40 : 1 [4]. В Україні часто бідність є розповсюдженим явищем серед осіб, які не просто достатньо освічені та кваліфіковані, але й працюють у режимі повної зайнятості. Близько 65 % бідних сімей – це ті з них, у яких хоча б одна особа працює. Ця ситуація віддзеркалює типову для бідного суспільства низьку ціну робочої сили.

Одним із головних підсумків реформування розподільчих відносин стало безпрецедентне зростання диференціації оплати праці. Значною мірою зростання диференціації зумовлено подоланням принципу стримування диференціації в оплаті праці, що було пріоритетним у радянський період. Зростання нерівності в оплаті праці варто розцінювати позитивно тільки у тому разі, якщо воно сприяє збільшенню продуктивності праці та сприяє економічному зростанню. На жаль, економічне зростання сьогодні мало пов'язане зі зростанням продуктивності праці. Тому кумулятивний ефект від зростання диференціації оплати праці не слід розцінювати як успіх проведених реформ. Швидше, навпаки, за такого рівня диференціації немає економічних перспектив для становлення середнього класу.

За позитивної динаміки зростання у 2012 р. на 3,6 % питомої ваги заробітної плати у структурі доходів населення, згідно зі звітом Державного комітету статистики, темп приросту середньомісячної номінальної заробітної плати на одного штатного працівника у 2012 р. був нижчий за показник 2011 р. (17,6 %). Слід також зазначити, що в останні роки спостерігається тенденція до зниження індексу приросту реальної заробітної плати щодо попереднього року: у 2010 р. на 10,2 %, у 2011 р. – на 8,7 %. Лише в 2012 р. показник збільшився – на 14,4 % [4].

Загалом, заробітна плата в Україні залишається у 20 разів нижчою за середньоєвропейську оплату праці. Така ситуація зумовлює збереження проблеми зниження рівня життя. За даними щорічного звіту Global Wealth 2012 р. швейцарського банку Credit Suisse, Україна посідає передостаннє місце серед 40 європейських країн за рівнем заможності громадян. Середній статок українця становить 3251 дол., майже так, як у жителів Нікарагуа або Гайани. Українці бідніші за росіян, поляків, білорусів [10].

У свою чергу, диференціація заробітної плати виникає за рахунок міжгалузевої і внутрішньогалузевої нерівності в оплаті праці, що характеризуються більш високим рівнем. На сьогодні існують галузі економіки, працівники яких отримують заробітну плату в 2–2,5 рази нижчу за середній рівень у країні. У січні 2013 р. частка працівників освіти та охорони здоров'я, які отримали заробітну плату, нижчу за прожитковий мінімум, становила відповідно 10,0 та 11,9 %. Мінімальним рівнем оплати праці відрізняються бюджетні сфери й сільське господарство.

При цьому електроенергетика, що належить до галузей із високим рівнем середньої заробітної плати, відрізняється найнижчим рівнем різниці в оплаті праці працівників. Найбільш високі заробітки концентруються в паливно-енергетичному комплексі, металургії, вугільній промисловості, сфері фінансів, кредитування й страхування, роздрібній торгівлі, нерухомості, заробітна плата яких перевищила середній рівень по країні у 2,5 рази.

У вітчизняній економіці існує великий перекис у бік експортоорієнтованих галузей і надмірна концентрація економічного потенціалу в руках вузької групи суперменеджерів. Аналіз діяльності українських компаній свідчить, що на частку першої двадцятки доводиться 72,1 % сумарної реалізації, а останньої – 1,3 %. Тут децильний коефіцієнт тримається на рівні 55–60 (для 500 провідних американських компаній він дорівнює 17,5, а європейських – 33,6) [8].

Регіональні розходження в Україні досить специфічні й не мають аналогів у світі. Причини диференціації регіонів за критерієм «опла-

та праці» в першу чергу пов'язані зі специфікою розміщення виробництва на території країни, а з іншого боку, – зумовлені різними темпами впровадження соціально-економічних реформ.

У вигідному становищі перебувають території, промислову спеціалізацію яких визначають галузі, чия продукція має експортну спрямованість. І навпаки, найбільш вразливі регіони – це ті, у яких або низька частка промислового

сектора загалом, або домінуючі галузі перебувають у критичному становищі, що пов'язано з низькою конкурентоспроможністю їх продукції [2, с. 219].

Аналізуючи офіційні дані державного комітету статистики по середньомісячній заробітній платі за липень 2013 р., виявили значну міжрегіональну диференціацію в її розмірах (рис. 1).

Рис. 1. Диференціація заробітної плати в областях України у липні 2013 р. [4]

Найнижчу середньомісячну заробітну плату штатного працівника зафіксовано у Тернопільській області на рівні 2505 грн. Варто зауважити, що у цій області рівень заробітної плати протягом останніх років (з 2000 р.) був найнижчим. Найвища заробітна плата одного штатного працівника була у місті Києві (5238 грн). Загальноукраїнський показник становив 3429 грн.

Вищу за середню в країні заробітну плату спостерігають у таких регіонах – Донецькій, Дніпропетровській, Київській, Луганській та Запорізькій областях. Це насамперед регіони, в економічній структурі яких домінують галузі, що випускають продукцію експортного призначення, а також великі мегаполіси з розвиненим вторинним сектором економіки. Групу територій із найнижчими доходами становлять Тернопільська, Волинська, Херсонська, Чернівецька області.

Розмах варіації середньомісячної заробітної плати за регіонами зростав із 2000 р. У 2000 р. цей показник становив 270 грн, у 2009 р. – 1749 грн, у 2010 р. – 1772 грн. Якщо ж розглядати співвідношення максимальної та мінімальної середньомісячної заробітної плати штатного працівника, то у 2000 р. максимальна заробітна плата утричі перевищувала мінімальну заробітну плату, у 2009 р. – 2,24 раза, у 2010 р. – 2,07 раза, у 2012 р. залишилася на рівні 2011 р. і становила 2,14 рази [4].

Аналіз свідчить про те, що у регіональному розрізі відбувається відносно вирівнювання в середині групи так званих середніх регіонів, тоді як полюси продовжують «розбігатися». Відповідно до проведених досліджень, регіональні різниці в доходах населення практично не залежать від інфляційної динаміки та визначаються передусім структурними та інституційними факторами.

Розробляючи систему рекомендацій, необхідно додержуватися принципу комплексності розгляду проблем диференціації, оскільки вибудовування політики пом'якшення за принципом «латання дірок» призводить до одночасної реалізації суперечливих програм, помилкового обрання пріоритетів. З огляду на те, що існуючу диференціацію не може роз-

глядати тільки як наслідок економічних процесів, зусилля щодо її зниження повинні бути одночасно спрямовані на усунення економічних, інституціональних і політичних причин.

У ході дослідження сформовані такі рекомендації, які б, на нашу думку, дозволили розв'язати ряд проблемних питань у сфері зазначеної проблематики (рис. 2).

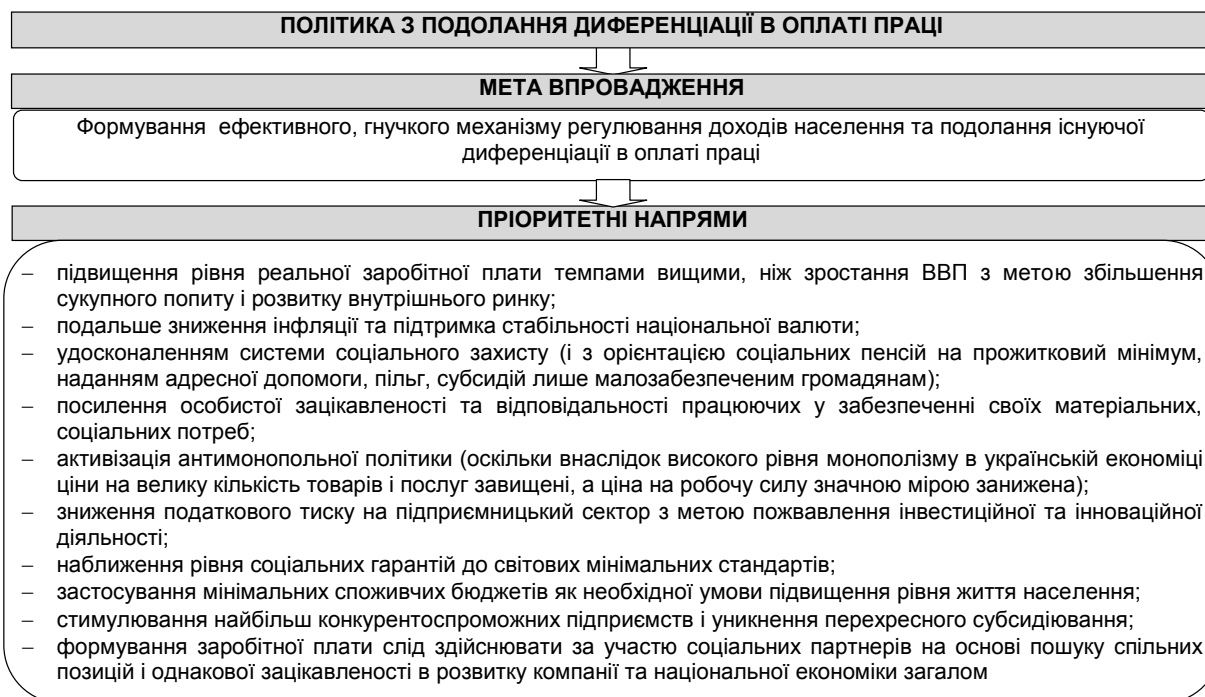

Рис. 2. Рекомендаційні напрями активізації політики з вирішення питань диференціації оплати праці в Україні

Штучне заниження заробітної плати, порушення зв'язку між продуктивністю праці й розміром трудової винагороди; відсутність зв'язку між рівнем освіти, кваліфікації та оплатою праці; слабкий інституціональний захист прав власності на робочу силу; низький рівень внутрішньої соціальної відповідальності бізнесу, унаслідок чого виникає спрощення мотивації, втрата працею захисної функції, формування антагоністичної корпоративної культури, дестимуляція інтелектуальної праці, звуження можливостей самореалізації у процесі праці та через працю – чинники, які деструктивно впливають на систему формування заробітної плати та її регулювання, посилюючи її диференціацію на всіх рівнях функціонування економіки.

Концептуальний варіант реформування заробітної плати має передбачати здійснення низки послідовних, тісно пов'язаних із іншими складовими реформування економіки заходів, і, зокрема інвестиційної, податкової, фінансово-кредитної та бюджетної політики, а також зміни у системі соціального страхування, соціального забезпечення та соціальної допомоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балтачєєва Н. А. Вплив економічної кризи на рівень доходів населення України / Н. А. Балтачєєва // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 2, т. 3. – С. 129–133.

2. Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні : монографія / Балакірева О. М., Головенько В. А., Дмитрук Д. А. та ін. ; за ред. канд. соціол. наук О. М. Балакіревої ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозів. – К. : [б. в.], 2011. – 320 с.
3. Доходи населення України в умовах ринкових перетворень / О. С. Ривак // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.3. – С. 136–140.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана.
5. Кравчук Л. С. Характеристика впливаючих факторів на рівень заробітної плати / Л. С. Кравчук, Т. А. Дзюба // Інноваційна економіка. – 2010. – № 4. – С. 110–112.
6. Цимбалюк С. Диференціація заробітної плати: види, чинники, сучасний стан в Україні / С. Цимбалюк // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 4. – С. 16–22.
7. Черенько Л. М. Сучасні особливості формування рівня життя населення України / Л. М. Черенько // Демографія та соціальна економіка. – 2007. – № 2. – С. 140–154.
8. Швабій К. І. Довгострокова тенденція розподілу доходів населення України / К. І. Швабій // Фінанси України. – 2012. – № 1. – С. 77–79.
9. Making Transition Work for Everyone: Poverty and Inequality in Europe and Central Asia / World Bank. – Washington : DC, 2011. – 118 p.
10. World development report. The World Bank. Oxford : University Press, 2012. – 68 p.

Е. А. Хазах (Донецкий национальный университет). **Дифференциация заработной платы как проявление регулятивной дисфункции государства.**

Аннотация. В статье исследована дифференциация заработной платы населения Украины по видам деятельности, а так же по регионам проживания.

Ключевые слова: доходы населения, заработная плата, номинальная заработная плата, реальная заработная плата, дифференциация заработной платы.

К. Khazakh (Donetsk National University). **Differentiation of wages as a manifestation of state regulatory dysfunction.**

Summary. In the article differentiation of Ukrainian population after level of wages both after the types of activity and after the regions is probed.

Keywords: population incomes, wages, nominal wages, real wages, wage differentials.